

Arbeiders bij de Philips Lasstavenfabriek op Lage Weide

In Nederland kwam de industriële revolutie laat op gang en de stad Utrecht kende relatief weinig fabrieken. In de eerste helft van de twintigste eeuw ontstond er echter een bloeiende staalindustrie rond het Merwedekanaal met als belangrijkste voorbeelden Werkspoor en de Demka Staalfabrieken. Minder bekend is dat na de Tweede Wereldoorlog ook Philips zich in Utrecht vestigde, niet met een gloeilampenfabriek maar met een nevenactiviteit: de productie van lasstaven. Deze werden gebruikt als toevoegmateriaal om metaalonderdelen door middel van hitte met elkaar te verbinden.

Guiselaine Capella is bedrijfseconoom en stadsgeograaf. Zij onderzoekt de geschiedenis van Philips in Utrecht, Eindhoven en Drachten.

De lasstavenfabriek was aanvankelijk in Eindhoven, maar Philips koos ervoor om in de wederopbouwperiode van 1945-1960 de fabrieken niet meer alleen in Eindhoven te vestigen. De fabrieken werden verplaatst naar regio's waar al arbeiders woonden met kennis van het vak. Utrecht had sinds ongeveer 1910 een verscheidenheid aan bedrijven die zich bezighielden met metaalbewerking, daarom werd Philips Lasstaven van Eindhoven naar Utrecht verplaatst. In eerste instantie vestigde de fabriek zich aan de Croeselaan in de voormalige gebouwen

van gasapparatenfabriek MEAF (voorheen Julius Pintsch). Philips had nog twee goede redenen om de Lasstavenfabriek naar Utrecht te verplaatsen: de grootste afnemer Werkspoor was in Utrecht (Zuilen) gevestigd en dat gold ook voor de toeleverancier van lasdraad, Demka. Toen het bedrijf groeide en uitbreiding aan de Croeselaan niet mogelijk was, kocht Philips als een van de eersten een groot stuk grond op Lage Weide, dat net door de gemeente Utrecht als bedrijven-terrein was ingericht. Het naoorlogse industriebeleid was gericht op clustering van bedrijven buiten de woongebieden. Dit gebeurde ook op Lage Weide, dat aan de rand van de stad lag. Door verbete-

ringen in de mobiliteit werd het in de loop van de 20e eeuw mogelijk dat wonen en werken steeds verder uit elkaar groeiden. Bedrijventerreinen werden gescheiden van andere functies zoals wonen en recreëren, om overlast van milieuhinderlijke bedrijven te voorkomen. Philips Lasstaven begon met de productie van lasstaven op Lage Weide in 1959. Demka en Werkspoor waren daarvandaan bereikbaar per boot, spoor en brug, want het Amsterdam-Rijnkanaal lag ertussen. Demka en Werkspoor waren de grote spelers van het industriële tijdperk in Utrecht en Zuilen. Utrecht had relatief weinig fabrieken, maar de metaalindustrie werd hier groot door de gunstige ligging aan meerdere vaarwegen, sporen en wegen. Tussen Demka, Werkspoor en Philips Lasstaven ontstond een driehoekslevering, waardoor ze van elkaar afhankelijk waren. Demka was leverancier en Werkspoor was een grote afnemer van lasstaven. Onder meer bij de constructie van bruggen en de bouw van treinstellen werd veel gelast.

Arbeidsomstandigheden

Volgens Enid Gauldie zijn arbeiders 'de werkende mensen wier vaardigheden een vast loon garandeerden en wier loon hen, in sommige gebieden althans, toegang gaf tot woningen die speciaal voor hun behoeften waren ontworpen'. De arbeiders van Philips Lasstaven produceerden onder meer laselektroden en werkten daarvoor met

een groot aantal chemische ingrediënten. De arbeiders waren goed geschoold in hun vak en als er kennis ontbrak, verzorgde Philips zelf hun opleiding aan de Lasschool. Philips regelde vrijwel alles voor zijn werknemers in Eindhoven en daar is veel over bekend. Het is echter de vraag of Philips Lasstaven Utrecht zich ook bemoeide met de huisvesting van de arbeiders, aangezien Philips zich juist vestigde in een regio waar de arbeiders al woonden. In de Philips-archieven is niets te vinden over het huisvesten van de Utrechtse arbeiders.

Bij de bouw van de nieuwe Philips Lasstavenfabriek op Lage Weide werd van de gelegenheid gebruik gemaakt om een grote ruimte in te richten voor de dienstverlenende afdelingen, die samen met de Lasschool het Philips Lascentrum vormde. De Lasschool bevatte veertien cabines voor handlassen met beklede elektroden, zes cabines voor het gasbooglassen met afsmeltende draad (zoals CO₂-lassen) en vier voor gasbooglassen met niet-afsmeltende elektroden (TIG-lassen). Voor de theoretische instructie waren twee zalen beschikbaar. Hier werden moderne lesmethoden toegepast, gebruik makend van viltborden, films en diaprojectie. De producten van Philips Lasstaven moesten van hoge kwaliteit en innovatief zijn geweest, aangezien er een laboratorium was om testen te doen om de kwaliteit te bewaken en te verbeteren. De nieuwe Lasstavenfabriek op Lage Weide die in 1959 opende was ruim opgezet met goede verlichting, aangename en functionele kleuren en goede ventilatie voor die tijd. Ook werden er nieuwe machines geplaatst om processen te automatiseren die aan de Croeselaan nog met de hand gedaan werden, zoals het wegen van chemicaliën. Dit maakte het werk voor de arbeiders efficiënter en relatief aangenaam. Hoewel de arbeidsbesparende factor in dit geval slechts van secundair belang was, werd dus een grote verbetering van de arbeidsomstandigheden bereikt. Vanaf het vullen tot het lossen uit het verzamelvat liepen alle grondstoffen door

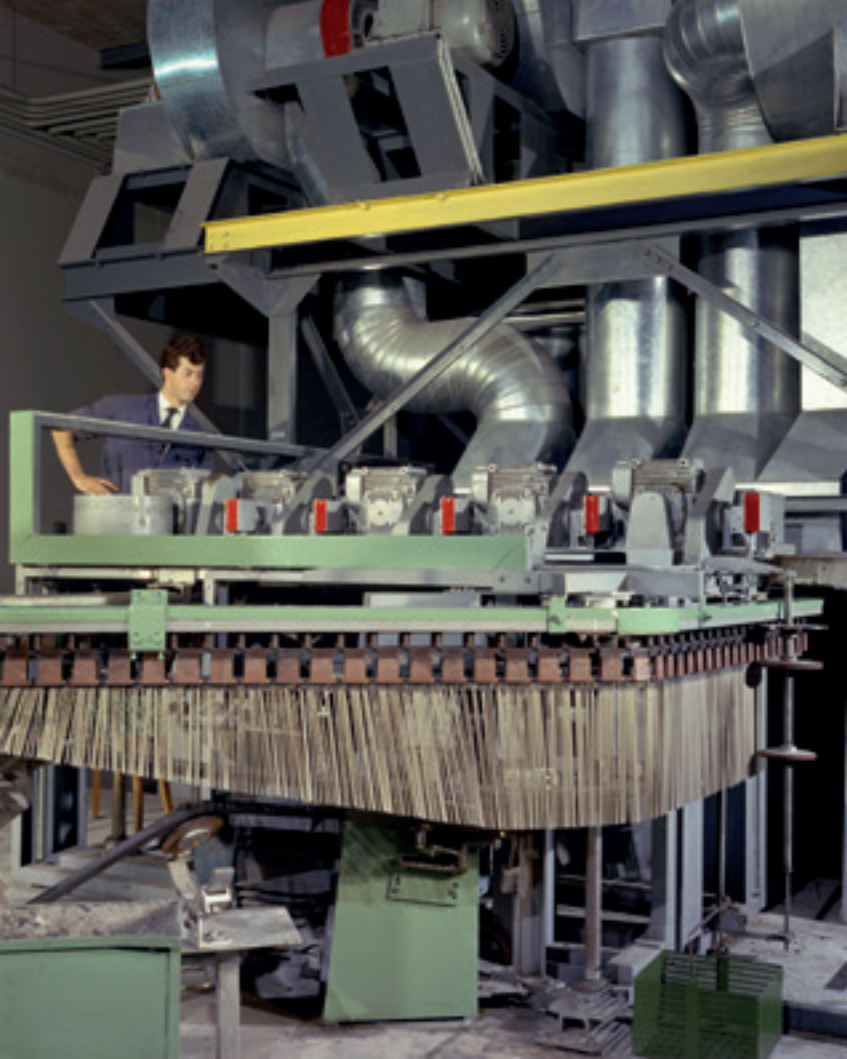
een gesloten systeem, zodat stofvorming en verliezen tot een minimum beperkt waren. De verhuizing van de Philips-fabriek van Croeselaan naar Lage Weide had dus ook voor de arbeiders voordelen: zij kregen minder stof binnen, hadden minder contact met chemicaliën, de ventilatie van de werkruimte was effectiever en de verlichting in de fabriek was beter voor hun ogen.

▲ Philips Lasstavenfabriek aan de Croeselaan, circa 1950.
[KONINKLIJKE PHILIPS N.V. / PHILIPS COMPANY ARCHIVES](#)

< Philips Lasstavenfabriek op Lage Weide, 1964.
[KONINKLIJKE PHILIPS N.V. / PHILIPS COMPANY ARCHIVES](#)

▼ Terrein van de Lasstavenfabriek op Lage Weide kort voor de grote uitbreiding van 1964. [HET UTRECHTS ARCHIEF](#)

Spaanse gastarbeiders

In de wederopbouwperiode ontstond er een tekort aan personeel in het bedrijfsleven. Vooral de zware industrie had moeite om voldoende lokaal personeel te vinden. Vanaf ongeveer 1950 kwamen de eerste Italiaanse gastarbeiders naar Nederland. De Philips Gloeilampenfabriek in Eindhoven zag in 1960 af van het aanstellen van Italianen. In 1962 nam Philips als proef Spaanse arbeidskrachten aan. Ook bij de Lasstavenfabriek in Utrecht trad in oktober 1962 een twintigtal Spanjaarden in dienst. In de Philips Company Archives is verder weinig te vinden over de Spanjaarden die bij Lasstaven Utrecht werkten. In andere steden bouwde Philips woonoorden voor zijn Spaanse arbeiders.

In Spanje rekruteerden kleine teams uit het bedrijfsleven zelf arbeidskrachten, onder toezicht van vertegenwoordigers van het Rijksarbidsbureau (RAB) en uitsluitend in door de Spaanse regering aangewezen gebieden. Arbeiders konden zich inschrijven bij de plaatselijke emigratiecentra en werden opgeroepen als een buitenlands bedrijf personeel zocht. Vertegenwoordigers van die bedrijven maakten vervolgens een selectie, in samenspraak met het RAB. Het wervingsverdrag met Spanje vereiste dat de aanvraag uit Nederland specifieke gegevens bevatte over de aard en de duur van het werk, het bruto- en nettosalaris, de arbeidsvoorwaarden en

Hoogtechnologische heksenketel

Het tijdschrift *Spoor- en tramwegen* schreef in juli 1960: 'Wie voor het eerst de Lasstavenfabriek van Philips in Utrecht bezoekt, krijgt even het visioen van de geheime werkplaats van een middeleeuwse charlatan, die zijn ziel aan de duivel heeft verkocht. In een heksenketel van vreemde geuren en geluiden maakt hij zijn magische toverstaven.' Het hoogtechnologische proces dat er in werkelijk achter schuilging, werd daarna omschreven. Bij een foto stond: 'Van draad tot staaf. Het kilometerslange kronkelende staaldraad wordt op spindels in bedwang en hanteerbaar gehouden, waarna het in de richt- en knip-machine wordt geleid.'

< Fabricage van lasstaven in de fabriek, 1964.

KONINKLIJKE PHILIPS N.V. / PHILIPS COMPANY ARCHIVES

> Ontploft munitiechip in de Kernhaven, op de achtergrond de beschadigde Lasstavenfabriek, 1967.

L.H. HOFLAND, HET UTRECHTS ARCHIEF

➤ Een gastarbeider bij de Philips Lasstavenfabriek, circa 1975.

ARCHIEF TENTOONSTELLING 50 JAAR GASTARBEIDERS UTRECHT

de huisvesting en voeding van de arbeiders. Het Nederlandse bedrijf moest het Spaanse consulaat lijsten sturen met alle eerste adressen van de Spaanse arbeiders die in het kader van de wervingsovereenkomst waren aangenomen. Het waren de bedrijven die werkgelegenheid creëerden waardoor grote groepen gastarbeiders (tijdelijk) een nieuwe thuishaven kozen. Werkgevers spoorden de overheid aan om werkvergunningen aan de immigranten te verstrekken. Bovendien waren Nederlandse werkgevers in de jaren vijftig en zestig van overheidswege verplicht om voor de huisvesting en het geestelijk en maatschappelijk welzijn van de nieuwelingen te zorgen. Ze controleerden hun werknemers niet alleen tijdens werktijd, maar ook daarbuiten. De verantwoordelijkheid voor het welzijn van de gastarbeiders lag tot in de jaren zestig bij de bedrijven. De eerste georganiseerde activiteiten voor gastarbeiders bestonden uit taallessen, voetbalwedstrijden en filmavonden. Taalcursussen, georganiseerd door het bedrijf of door vrijwilligers, waren niet verplicht en de belangstelling en opkomst van de gastarbeiders was zeer wisselend. In bijna

iedere plaats met een flinke migrantengemeenschap dook wel een Italiaans of Spaans voetbalteam op, meestal financieel gesteund door het bedrijf waarvoor de gastarbeiders werkten. Op die manier hebben werkgevers ook invloed gehad op het ontstaan van verenigingen en stichtingen voor gastarbeiders. Philips heeft vooral in Eindhoven veel van zulke organisaties voor zijn werknemers opgezet. Er is weinig bekend over de Spaanse gastarbeiders van Philips Lasstaven, maar het is waarschijnlijk dat zij lid werden van de Spaanse verenigingen die werden opgezet door andere gastarbeiders. In Utrecht werden Club Deportivo El Brillante en Club Cultural Miguel Hernández gesticht door Spaanse werknemers. El Brillante richtte zich op sport en recreatie, Miguel Hernández op recreatieve, culturele en educatieve activiteiten. Waarschijnlijk heeft het twintigtal Spaanse gastarbeiders van de Philips Lasstavenfabriek gebruik gemaakt van deze clubs, aangezien Philips in Utrecht geen eigen verenigingen voor de Spanjaarden had.

Ontploffing munitiechip

Op 12 juni 1967 ontplofte een munitiechip van Defensie in de Kernhaven op industrieterrein Lage Weide. Er brak brand uit bij het laden van tienduizenden kilo's afgekeurde munitie. Gebouwen in de wijde omtrek raakten beschadigd, waaronder de PEGUS-centrale en de Philips Lasstavenfabriek. Zo'n 140 mensen waren gewond en er vielen twee doden. Een van hen was een laborant van de lasstavenfabriek, Kees de Goede. Bij zijn begrafenis waren directieleden van Philips aanwezig. Herstel van het dak en de muren van de fabriek vergde bijna een jaar, aangezien de productie ondertussen moest doorgaan. Die lag aanvankelijk wel enige tijd stil, maar met een voorraad van 25 miljoen lasstaven had men een buffer voor twee maanden.

De Philips Lasstavenfabriek werd in 1964 ingrijpend uitgebreid, maar moest in de jaren 1980 sluiten. Lassen gebeurt tegenwoordig met lasautomaten. De Philipsgebouwen op Lage Weide staan er nog wel en zijn nu in gebruik als kantoor en bedrijfshallen voor verschillende huurders. 'Het gebouwencomplex behoort tot de

oudste op industrieterrein Lage Weide. Als industrieel erfgoed uit de periode wederopbouw verdient het bescherming', volgens de Utrechtse Stichting voor Industrieel Erfgoed (USINE).

Dit artikel is mede mogelijk gemaakt door een bijdrage van het Media Fonds Provincie Utrecht.

Bronnen en literatuur

- Guiselaine Capella, 'Lage Weide, Utrecht Verleden & Toekomst' <https://sites.google.com/site/guiselainecapella/utrecht-region/lage-weide-utrecht-verleden-toekomst> (2026).
- Enid Gauldie, *Cruel Habitations: A history of working-class housing 1780-1918* (London 1974).
- H.J.J. Gitz, *Het gemeentelijk industriebeleid in de provincie Utrecht in de periode 1945-1963* (masterscriptie, Utrecht 2015).
- Inge van der Hoeven, 'Liever geen bemoeienis met AKU-buitenlanders' *Verenigingen van Italiaanse gastarbeiders bij de Algemene Kunstzijde Unie 1956-1985* (Leiden 2012).
- Marlou Schrover, Judith ten Broeke en Ronald Rommes, *Migranten bij de Demka-staalfabrieken in Utrecht (1915-1983)* (Utrecht 2008).
- 'Nieuwe Philips Lasstavenfabriek', in *Groepslastechniek, Philips Bedrijfsapparatuur Nederland N.V.* (1964), Philips Company Archives.
- 'The New Utrecht welding-electrode plant', *Philips in Science and Industry* no. 13-1 (1966) p. 8-12, Philips Company Archives.
- 'Korte kroniek Philips Lasstavenfabriek Utrecht', Philips Company Archives (2026).
- 'Een presentatie van Spaanse organisaties', www.50jaargastarbeidersutrecht.nl.
- 'De Philips lasstaven fabriek "De Lasstaaf" te Utrecht', www.usine-utrecht.nl.